

D.V. Coornhert

ZEDEKUNST DAT IS WELLEVENSKUNST

Boek I

Vijftiende hoofdstuk

Over de toorn

1. Iedereen weet wel dat er een verschil is tussen de neiging tot toorn en de toorn zelf.¹ Want het een staat voor de mogelijkheid om toornig te worden, maar het ander is de toorn zelf in actie. Zo ook hebben bijna alle vrouwen de mogelijkheid om kinderen te krijgen, maar niet alle vrouwen doen hetgeen nodig is om kinderen te krijgen. Dat wij de mogelijkheid hebben om toornig te worden is Gods werk in de natuur, maar dat wij vertoornen is een actie uit vrije wil.²
2. Nu is het ongetwijfeld zo dat deze aangeboren mogelijkheid om te vertoornen in de een krachtiger aanwezig is dan in de ander. Want de natuur van de een is heter en droger en die van de ander koeler en vochtiger. Dat is in hoge mate de oorzaak ervan dat de een sneller vertoorn dan de ander.³
3. Maar het is net zo onmogelijk dat iemand toornig wordt zonder die unieke oorzaak van toorn: waan of weten dat iemand onrecht wordt aangedaan⁴, als het onmogelijk is dat nat stro, ja droog stro of zelfs droog buskruit gaan branden zonder dat er vuur bij wordt gehouden.
4. Veronderstel dat er in drie verschillende mensen een vochtige, een dorre en een hete natuur is, zodat de ene lijkt op het natte, de ander op het droge stro en de derde op het droge buskruit. Ongetwijfeld zal blijken dat de koele natuur, indien iemand hem oneerlijk behandelt, pas na lang getergd te zijn toornig zal worden, de dorre natuur echter sneller en de hete of cholericische natuur weer sneller dan deze beide, want vrijwel onmiddellijk.⁵ Maar als zij niet oneerlijk behandeld worden dan zullen zij net zomin toornig worden – ook de aller heetste natuur niet – als stro of buskruit gaat branden zonder dat er een vuurtje bij wordt gehouden.
5. Omdat alle toorn voortkomt uit de wetenschap dat iemand ten onrechte iets kwaads wordt aangedaan, kan men het ook niet onterecht noemen dat de toorn voor een verstoring van het gemoed doorgaat die eropuit is geleden kwaad of ondervonden onrecht met kwaad te vergelden.⁶ Men kan de toorn ook zien als een verstoring van de lust om de boosdoener te straffen.
6. Is de misdaad groot of klein dan is de toorn ook groot of klein. Zij is de afweerkracht van de ziel. Want zodoende probeert de toorn met vergelding van leed het toegevoegde leed af te weren en naar de toekomst toe te voorkomen. Tot dit doel strekt de toorn.
7. Maar de toorn verduistert de rede niet anders dan de stormwinden, die door de bodem om te woelen het water verduisteren dat in de vlakke windstilte een heldere spiegel was. Want toorn verstoort het gemoed, verduistert het verstand, verblindt de rede en verjaagt elk inzicht.
8. Welke deskundigheid of maat kan de toorn dan hanteren in de vergelding van de misdaad? Zo maakt zij de straf onevenredig veel groter dan de misdaad. Dit is dan ook zelf weer een misdaad. De straf lustige toorn zondigt daarmee altijd ook zelf weer in het straffen van iemands misdaad en maakt dat degene die straft, zelf straf verdient, in het bijzonder wanneer men degene veracht op wie men vertoorn is.
9. Als gevolg van deze innerlijke verstoring van het gemoed en haar opschudding – het bloed spettert er als in een kokend hete ketel – steekt dan ook een woeste en verschrikkelijke storm op van lichamelijke opschudding, zoals uit de duistere windzak van Aeolus.
10. Het voorhoofd frons, de ogen vlammen, de lippen trillen, de tanden knarsen, de haren staan als borstels recht overeind en het gelaat verschieft van kleur. In de borst bonkt het hart, in de keel stekt de adem, in de mond breken de woorden en zij braken niets anders dan verwijten, laster en dreigementen uit, de handen slaan op de dijnen, de voeten stampen op de aarde als die van dolle stieren: de toorn verandert iemands hele verschijning zodat hij meer op een woeste beer lijkt dan op een mens.⁷
11. De toornige mens tovert zich zo van een redelijk en zedelijk wezen om in een vreemd en wild dier dat niet voor rede vatbaar is.

¹ Vgl. Sen. *de ira* I. 4. I.

² vrije wil voor 'willekeure'

³ I, 2 Vgl. Sen. *de ira* II. 19. 1.

⁴ Vgl. Sen. *de ira* II. 22. 2..

⁵ Vgl. Sen. *de ira* II. 19. 2.

⁶ Vgl. Cic. *Tusc. Disp.* III 11.

⁷ I, 10 Vgl. Sen. *de ira* I. 1. 4. In 1564 heeft Coornhert Seneca's beschrijving van 'de leelijcke veranderinghe (eens) toornighen aenghesichts' weergegeven als volgt: 'daar soude hy voor een vreedzaam bezatight aansicht sien een felle ontstelde gedaante, 't hayr te berghe staande, een schrimpelendt voorhoofd, brandende ooghen, bleycke wangen ende bevende lippen. De tanden knerssen, 't herte clopt, 't bloedt welt, den athem dubbeleert, de mondt siffelt, de handen slaan elckander, ende de voeten d'aerde' (W.W. I 244^b).

12. De toorn is niet van nature in de mens, maar is wilsafhankelijk, een door hem zelf gekozen en geen aangeboren gebrek.⁸ Zij is de dronkenschap van het gemoed, het vreselijke begin van krankzinnigheid.
13. De toorn zorgt voor barstende aderen,⁹ zij tast de gezondheid aan - men kan er een beroerte van krijgen -, en zij leidt dikwijls tot een ontijdige, plotselinge dood. Deze tiran die zijn dienaar dwingt anderen naar de ondergang te voeren, voert aldus hemzelf naar de ondergang.
14. De toornige luistert niet naar de excuses van een ander, hij verontschuldigt zijn eigen moedwillige wandaden en streeft ernaar zijn verdriet en droefenis te verminderen door het verdriet en de droefenis van anderen te vermeederen.
15. Het waanbeeld van verongelijkt te zijn, altijd gelijk te hebben en eigen grootsheid veroorzaakt dit alles in toornige lieden en het is meestal niets anders dan verwaande, hoogmoedige eigenliefde.
16. Dat toorn al veel twist, vijandschap, strijd, verwonding en doodslag onder gewone mensen heeft veroorzaakt, is niet onbekend bij degenen die er in hun dagelijks optreden het ongemak van ervaren en te laat spijt hebben.
17. Zelden is er ook iemand niet op de hoogte van wat de razende en woedende toorn in de grootmachtigen bewerkstelligt. Want van dezen is bekend dat zij niet zelden omwille van een enkele belediging hele koninkrijken in het harnas hijsen: moord bij duizenden tegelijkertijd, brand, verderf en verwoesting van het platteland, plundering en vernieling van machtige steden, verkrachting van vrouwen en meisjes, bloedige uitmoording van de gehele burgerij, waarbij ouden noch kinderen worden gespaard en totale verwoesting van hele landstreken.¹⁰
18. De toornigen zelf genieten van deze gruwelijke en grimmige daden meestal geen andere vrucht dan het verlies van bezit, titel, gezondheid, ja ook van het eigen leven of tenminste langdurig berouw en een ellendig, veracht en treurig leven, erger dan de dood zelf, want het wrede geweten wroegt en knaagt onophoudelijk en laat die goddeloze vorsten nooit meer met rust.
19. Desalniettemin zijn er nog gerespecteerde geleerden¹¹ die menen dat de toorn nuttig, nodig en goed is voor de mens. Net alsof het overmoedige onverstand van gewone mensen niet al vanzelf door de toorn in het ongerede raakt en alsof het nodig zou zijn dit gruwelijke en lelijke dier met een fraaie vermomming te versieren om het wat aantrekkelijker en gewoner te maken voor de dwazerikken.
20. De toorn, zo beweren zij, is goed indien zij gematigd is.¹² Dat klinkt als: het gebrek is een deugd als het gematigd is. Maar zeg toch: is er ook gematigde onrechtvaardigheid te vinden?¹³ Of gematigde gulzigheid? Of gematigde nijd?
21. Zij beweren zelf dat de toorn een gebrek is. Kan een gebrek ooit goed zijn? Als een gebrek goed is dan moet het beter zijn als het groter is? Wie kan dat begrijpen?¹⁴
22. Maar wie kan de eenmaal ontstoken toorn matigen? Dan zou men ook kunnen beweren dat mouterij in een leger, indien gematigd, goed zou zijn. Maar wie kan in een zo penibele situatie een zekere maat vaststellen en doen aanhouden?
23. Vervolgens beweren zij ook dat de toorn nuttig is voor het krijgsvolk, want zij maakt sterk en moedig.¹⁵ Maar ik heb het nooit anders begrepen dan dat kracht sterk en moedig maakt. En nu zou dit gebrek sterk maken?
24. Komt deze bewering er niet op neer dat sterkte en moed, die deugden zijn, om krachtig te worden de hulp nodig hebben van de toorn, die een gebrek en een ondeugd is?¹⁶ Welke kenner en liefhebber van de deugd zal kunnen instemmen met een dergelijke verachting van deugd tot meerdere eer en glorie van ondeugd en gebrek?
25. Er bestaat namelijk geen ware kracht zonder voorzichtigheid. De toorn benevelt en verblindt zozeer het verstand en de voorzichtigheid dat ook iemand die bijziend is met gemak een sterke, maar blinde militair zou kunnen overwinnen.
26. Wat? Is de kracht niet voldoende om de vijand te overwinnen tenzij zij gaat dollen, razen en malen, het verstand ontslaat en de mens die anderen wil overwinnen eerst tot zijn schande laat overwinnen door zijn eigen toorn?
27. Het kan niet de kracht zijn die onredelijk maakt. De toorn verdrijft de rede, handelt tegen de rede in en maakt de toornige onredelijker dan een wild dier. Dus maakt zij de zwakke niet sterk, maar de sterke zwak en slap, dat is verre van sterk. De toorn is dus allerminst nuttig, maar schadelijk.
28. Tegen mij zal men inbrengen dat het goed is vertoornd te zijn op de zonden en dat men in dit geval zonder te zondigen toornig kan worden, ja ook dat God zelf (die immers het opperste goed is) vertoornd is op de zonden en dat bijgevolg het vertoornd zijn op de zonden geen kwaad, maar goed is.¹⁷

⁸ Vgl. Sen. *de ira* I. 6. 4sq.

⁹ Vgl. Sen. *de ira* II. 36. 4.

¹⁰ Uitvoeriger heeft Coornhert de verschrikkingen van den oorlog beschreven in *Des Duyvels wet swaar* (W.W. I 244 vlg.).

¹¹ O.a. Aristoteles, zie Sen. *de ira* I. 9. 2.

¹² Vgl. Sen. *de ira* I. 10. 4.

¹³ Vgl. Cic. *Tusc. Disp.* IV 42.

¹⁴ I, 21 Vgl. Sen. *de ira* I. 13.

¹⁵ Vgl. Cic. *Tusc. Disp.* IV 43.

¹⁶ Vgl. Cic. *Tusc. Disp.* IV 52.

¹⁷ Haat is een deugd, maar toorn een gebrek.

29. Ik zal niet ontkennen dat deze toorn – als men in eigenlijke zin van toorn kan spreken – geen kwaad is, maar goed. Ik ontken echter dat het hier om toorn in eigenlijke zin gaat.
30. Want niemand zal toch willen ontkennen dat God onveranderlijk is. Derhalve is het zo dat God ofwel altijd en zonder enige verandering toornig is, of dat Hij nooit toornig kan zijn. Want als God nu eens toornig, dan weer verzoend en niet toornig zou zijn, hoe zou men dan nog staande kunnen houden dat God onveranderlijk is?
31. Is God onveranderlijk, dan is Hij ook nooit toornig, hoewel Hij, als Hij de zondaren straft, in hun ogen toornig lijkt te zijn. Dit is dan de toorn die de mensen God in oneigenlijke zin toeschrijven: Zijn rechtvaardig oordeel, Zijn vaderlijke bestraffing en Zijn goedheid die maakt dat Hij zich keert tegen de zonde.
32. Ook kinderen denken in hun onwijsheid slechts dat vader boos is als hij vol droeve liefde voor hun bestwil de roede hanteert.
33. Net zoals God de zonden met afkeer, onwil, bestraffing, ja ook haat bejegt (dit betekent niets anders dan dat God de zonde niet liefheeft), zonder dat God de genoemde ondeugdzame toorn zaligspreekt, want daar is beslist geen plek voor in de overvloeiende fontein van alle deugd en goedheid;
34. Net zo goed kunnen de kinderen van God, die naar Zijn aard zijn en om Zijn wil zichzelf en hun naasten beminnen, de zonden der zondaren met de genoemde toorn en straf op Gods wijze bejegenen.
35. Maar deze goede toorn - kan men het eigenlijk ook wel toorn noemen? - kent geen straf lust, maar voltrekt die straffen met tegenzin, is er nog minder op belust om kwaad met kwaad te vergelden, maar is er integendeel op uit om het kwaad zowel in hemzelf als in anderen radicaal uit te roeien.
36. Niet iemands persoon, maar het kwaad in alle mensen is de vijand. Als strijdmiddel gebruikt men niet de haastige toorn, maar de lankmoedigheid. Deze, en niet de dolle toorn, heeft bij mensen het vermogen om zonde en kwaad uit te drijven. Het is nu tijd om iets over deze lankmoedigheid te berde te brengen.

Boek III

Zesde hoofdstuk

Over de dwaasheid

1. De meesten beweren dat onwijsheid precies het tegendeel is van wijsheid. Daar kan ik het niet mee eens zijn, wat zij mij niet kwalijk zullen nemen als zij in aanmerking nemen welke redenen mij dat verbieden, te weten de volgende.
2. Zij allen zijn van mening - en ik met hen - dat alle ware wijsheid deugdzaam en goed is en niet in de mens komt zonder zijn wil en toedoen; en wat daar uit moet volgen, dat wijsheid ressorteert onder de willige en niet onder de noodzakelijke dingen.
3. Hieruit volgt ook dat alle wijze mensen prijzenswaardig zijn, omdat zij een hoogwaardige gave Gods niet hebben verwaarloosd, maar die van harte begeerd, op juiste wijze bevorderd en in dank hebben ontvangen van de gever van alle goede gaven; en dat ze bijgevolg door het verkrijgen van de wijsheid wijs zijn geworden en wijs door het leven gaan.
4. Als nu alle onwijsheid het precieze tegendeel is van de wijsheid, dan moet ook alle onwijsheid zonde en kwaad zijn en kan zij ook niet in de mens komen zonder diens wil en toedoen. Dus moet dan ook alle onwijsheid ressorteren onder de willige en niet onder de noodzakelijke dingen, want alles wat noodzakelijk in de mens komt of is, dat is of komt daar buiten zijn wil om en zonder zijn toedoen.
5. Daar moet dan uit volgen dat ook alle onwijze mensen het verdienen te worden aangeklaagd en gestraft, want zij hebben de gave van de wijsheid verwaarloosd, die hebben zij niet begeerd, bevorderd en ontvangen en zij hebben er dus schuld aan dat zij onwijs zijn en onwijs door het leven gaan. Ik meen dat dit inderdaad waar is.
6. Maar hier wordt ook duidelijk dat het een misvatting is te denken dat alle onwijsheid het precieze tegendeel van de wijsheid zou zijn. Want als dat werkelijk zo zou zijn, dan zouden ook alle pasgeboren kinderen, die immers allemaal onwijs zijn, de onwijsheid in zich hebben doordat zij op grond van hun wil en toedoen nalaten de wijsheid te begeren en te bevorderen en bijgevolg dat zij, het is immers hun eigen daad, daarmee ook zondigen en kwaaddoen en het daarom ook verdienen te worden aangeklaagd en gestraft.
7. Maar wie kan dat geloven, tenzij hij zelf onwijs is? Wie nog niet bestaat, doet niets en verzuimt niets. Wie niets doet of verzuimt, kan door zijn doen noch door zijn verzuim de wijsheid missen. Het komt dus niet door het doen of laten en het is niet de schuld van kinderen zelf dat zij onwijs zijn, dat wil zeggen dat zij zonder wijsheid ter wereld komen.
8. Hoe zouden ouders zulke pasgeboren kinderen dan kunnen berispen, laat staan met slaag en anderszins straffen omdat zij onwijs zijn? Dat slaat nergens op, tenzij die ouders nog onwijzer zijn dan die onwijze kinderen zelf.
9. Wie verstandig is zal niet iemand beschuldigen om iets dat hij zonder zijn wil of toedoen niet begrijpt, maar wel om iets dat hij door zijn eigen, willige verzuim niet begrijpt en wel had moeten en kunnen begrijpen.
10. Daar ziet men dat er onwijsheid in de mens kan bestaan die geen zonde is en waarom hij niet gelaakt mag worden. Maar alle wijsheid is, zoals gezegd, deugd en prijzenswaardig. Dus blijkt nu dat niet alle onwijsheid het precieze tegendeel van de wijsheid is.
11. Het is wel waar dat alle onwijsheid gebrek aan wijsheid is net zoals blindheid een gebrek aan gezichtsvermogen is. Maar omdat een geboren zot vanwege zijn onwijsheid niet zondig is, net zoals ook jonge kinderen dat niet zijn vanwege hun onwijsheid, en omdat geen mens wijs kan zijn zonder daardoor deugdzaam te zijn, meen ik dat ik de kern van de zaak beter tref door *dwaasheid* voor het tegendeel van wijsheid te houden. Onder dwaasheid versta ik dan schuldige onwetendheid van de dingen die begeerd dan wel vermeden moeten worden.
12. Schuldig zeg ik, want deze onwetendheid verblijft nog in de mens door zijn eigen verzuim terwijl hij wijs had kunnen zijn. Want deze dwaasheid is altijd zonde en is in degene die haar huisvest de oorzaak van alle andere zonden die hij bedrijft. Hiermee is gezegd dat niet simpele onwetendheid, maar schuldige onwetendheid het tegendeel is van de wijsheid.
13. Al is het voor degene die goed begrijpt wat wijsheid is als ook wat haar oorzaak, effecten, vruchten en andere aspecten zijn, niet moeilijk op grond daarvan ook haar tegendeel te begrijpen, d.i. de dwaasheid met alles wat daarmee samenhangt en daar bijhoort, zo heb ik toch ter wille van degenen die trager van geest zijn niet willen nalaten ook hierover iets te zeggen, zij het niet zo uitgebreid als ik over de wijsheid heb gesproken, maar toch ook weer niet zo kort dat het voor de lezer vergeefse moeite zou zijn om mij te lezen, dit naar het spreekwoord:
Lezen zonder te verstaan
Is vergeefs werk gedaan.
14. Het is stellig zo dat net zoals alle deugd zichzelf beloont, zo ook alle zonde zijn eigen straf meebrengt. Het valt ook niet te ontkennen dat iedereen die aangename beloning van de deugd graag, maar die treurige straf van de zonde ongaarne ontvangt.

15. Nu wil niemand missen wat hij graag bezit noch bezitten wat hij liever mist. Dit gemis en bezit typeren juist alwie zondigen. Daaruit volgt dat niemand zondigt met de moedwillige opzet zichzelf te beschadigen, maar uit loutere onwetendheid, want hij meent door die zondige daad iets goeds te bemachtigen.

16. Iedereen begrijpt allicht dat elke mens zich het allermeest inspant om die dingen te verkrijgen waarvan hij meent of weet dat zij het allerbest zijn. Zo is ook niets zekerder dan dat ontelbaar veel meer mensen zich de grootste moeite getroosten om geld en niet om wijsheid te verwerven. Daaruit kan men ook zonneklaar opmaken dat verreweg het grootste deel van de mensen meent dat geld beter is dan wijsheid. En hierin komen zij bedrogen uit.

17. Want als men al die geldgierige en onwijsgerige lieden de keuze zou geven òfwel koning Midas te zijn, ik bedoel een koning met een gulden vlies of schatrijk, maar hersenloos, òfwel een schrandere, maar armoedige ambachtsman, ik meen dat zij, van hun redelijkheid overtuigd, zich zouden schamen om te zeggen: 'Ik zou liever een dwaze, gekke koning zijn dan een arme, maar schrandere en wijze ambachtsman.'

18. Hierdoor raken zij ook overtuigd dat wijsheid beter is dan geld. Zo geven zij dus blijk van hun dwaasheid. Dat doen zij bepaald onverbloemd door te verzuimen wijsheid te verwerven, die allen verkrijgen die het ernstig proberen en die hun dan nooit meer wordt afgepakt. Zij echter jagen op het vluchtige geld, dat allermint allen die het proberen weten te krijgen, dat velen huns ondanks weer wordt ontnomen en dat zij uiteindelijk volledig moeten achterlaten, zodat hun dwaasheid openlijk blijkt.

19. Of is het soms geen dwaasheid om het zekere en allerbeste goed te laten schieten en het onzekere, snode geld te verkiezen? Het oude rijmpje meent van wel en zegt het aldus:

Zij zijn dwaas en allermint vroed
Die hier verkiezen het vergankelijke boven het eeuwige goed.
Want als het aankomt op scheiden,
Hebben zij geen van beide.

20. Het is dus een dwaling als de mensen het vuigste verkiezen boven het beste. Dwaling komt voort uit onwetendheid. Die heb ik hiervoor als dwaasheid aangeduid, die ik begreep als schuldige onwetendheid om haar te onderscheiden van de onschuldige.

21. Onschuldig acht ik, zoals ik al heb aangegeven, alle onwetendheid als de onwetende die wetenschap onmogelijk had kunnen hebben, òfwel omdat de natuur van iets inhoudt dat het niet weetbaar is, zoals bijvoorbeeld niemand Gods natuur volkomen kan begrijpen, maar wel dat Hij bestaat en in menig opzicht hoe Hij is, òfwel omdat het met de onwetende nu eenmaal zo is gesteld, zoals bijvoorbeeld een jong kind geen onderscheid kan maken tussen goed en kwaad.

22. Onwetendheid is verwijtbaar¹⁸ als iemand dingen niet weet die hij had kunnen weten en die nodig zijn om goed te leven en hij de middelen heeft gehad om er inzicht in te krijgen, maar het hem aan de wil tot speuren en zoeken ontbrak.

23. Deze onwetendheid is zonde en terecht strafbaar. Want zij blijft in de mens door zijn eigen schuld, te weten door zijn onachtzaamheid of door zijn verwaandheid.

24. Dat alle volwassen mensen heus begrijpen dat er een weg is die naar het wellevens leidt, blijkt zonneklaar uit de manier waarop zij feitelijk hun levensweg kiezen en bewandelen. Dit zou niet zo kunnen zijn als zij niet elk meenden daardoor tot het wellevens te komen.

25. Maar dat er maar weinig mensen zijn die weten wat de juiste weg is die tot het wellevens leidt, blijkt direct uit de enorme verscheidenheid aan wegen: verschillende mensen kiezen en bewandelen verschillende wegen, de ene deze en de ander die.

26. Dat ook weinig mensen er acht op slaan of de weg die zij bewandelen al dan niet de juiste is, blijkt uit het feit dat zo grote menigten op zo verschillende wegen hardnekkig voortgaan, terwijl er toch maar één juiste weg is. Al die andere mensen, als zij maar op hun weg zouden letten, zouden die als een dwaalweg moeten zien, die verlaten en naar de juiste weg moeten zoeken.

27. Men moet immers inzien dat de juiste weg die weg is die iemand het meest direct en zeker naar de gewenste bestemming leidt. De gewenste bestemming is het wellevens, dat is een deugdzaam, rustig, aangenaam en zalig leven.

28. Alle zondig leven leidt tot onrust, verdriet en onzaligheid. De zondaar komt erdoor niet op de gewenste bestemming. Voelt hij zijn moeizaam gewoel en pijnlijk gekwel, het zou de dwalende wandelaar duidelijk genoeg moeten zijn, als hij ook maar enigszins acht zou slaan op zijn gangen, dat hij moet bedaren en bedenken dat hij zich op een dwaalweg bevindt, die hem dus niet naar de gewenste bestemming brengt, maar precies naar het tegendeel daarvan.

29. De koopman, die winst zoekt, let wel ijverig op welke waren hem baten en welke hem schaden. De schadelijke laat hij achter en de profijtelijke houdt hij voor zich. Als de mens dat kan bij de vuigste dingen, dan kan hij het ook bij de meest dierbare.

¹⁸ {Vgl. *Van de Onwetendheid der Menschen, die daer is onschuldigh of schuldigh* (1583; W.W. I 121-128°).

30. Dit doet hij echter niet, hij slaat minder acht op de deugd dan op het geld, minder op zijn gemoedsrust dan op de winst van zijn beurs. Door zijn zondige onoplettendheid verzuimt hij het verwerven van wijsheid en blijft daardoor ook arm van wijsheid, maar rijk aan dwaasheid, ook hol van deugden, maar vol van zonden en met recht strafwaardig.

31. Want zij misbruiken hun rede voor bedrog, zijn sluw, bijdehand en wijs om kwaad te doen, maar weldoen kunnen zij niet, want dat leren zij niet.

32. Toch bestaat er meer hoop voor deze onachtzame lieden dan voor die verwaande, want die vertrouwen hun dwaasheid zozeer dat zij zonder lang na te denken onmiddellijk instemmen met al wat zich aan hen voordoet, net alsof er voor hun sublieme verstand nergens duisterheid in schuilt. Zo lopen zij als een onbeteugeld paard achter de blinde begeerte van hun onwijze hart aan, zonder te zich te beraden waarheen. Waarom zouden zij zich ook beraden die nergens over twijfelen, maar alles goed menen te weten?

33. Zij menen te weten wat zij helemaal nog niet weten. Niemand kan echter begeren wat hij al heeft of ook meent te hebben. Zo kan ook niemand de kennis begeren van de dingen die hij al meent te hebben, noch daarnaar streven, noch die verwerven. Eens te minder omdat zulke waanwetters altijd verwaand zijn en hun eer bij de mensen zoeken door die waan-wetenschap van ze, want die zorgt ervoor dat zij onbereikbaar zijn voor trouwhartige vermaningen en verstandige correcties die enkele verstandige lieden gezien hun kunnen geven over hun waan-wijsheid.

34. Want zij kunnen hun waan-wijsheid niet etaleren bij loyale critici zonder daar voor schut te staan. Daardoor komt het dat zulke eierzuchtige lieden gewoon zijn te vluchten voor het licht.

35. Zij proberen te ontsnappen aan de terechte schaamte, zijn hun loyale critici ten diepste vijandig gezind en zij bestaan het in plaats van de waarheid te volgen de dienaren van de waarheid te vervolgen.

36. Zo beroven zij zichzelf van het licht van de kennis en van de lering van de waarheid en binden zij zich met de zware banden van duisternissen vast in de kerker van zondige onwetendheid.

37. Zulke ellendige dwazen zijn er in overvloed: de grootste wanhoop van alle wijzen. En zij bevinden zich ook in niet gering aantal onder degenen die zich uitgeven voor het licht van de wereld.

38. Deze blinden, in plaats van dat zij zich laten leiden door anderen, willen zelf andere blinden leiden: zij houden zich voor leiders der blinden.¹⁹ Hun dwaalweg lijkt in hun ogen de juiste en zij veroordelen anderen die de juiste weg bewandelen als verdwaalde lieden.

39. Want zij geven zichzelf als leraren van de waarheid uit zonder dat zij begrijpen wat zij zeggen of waarover zij spreken.²⁰ Hoe zouden zulke lieden naar iemands welgezinde vermaningen kunnen luisteren?

40. Nee, zij zeggen: 'Ga weg van ons, want wij willen de kennis van uw wegen niet! Maar volg onze vermaningen, ons verstand en oordeel of anders zult u op uw dwaalwegen verderven!' Dit zijn dubbele zotten en zulke dwaze waanwijzen dat zij ook de rechte wijsheid, kennis en waarheid in de vrome mens haten als de vijand en waar zij kunnen vervolgen en doden.

41. Deze verwaande onwetendheid is ellendig, vergeetachtig en onbestendig, een blindheid van het hart, een hersenloze razernij, een ziekte van het gemoed²¹, een wortel van de zonde en een baarmoeder van al het kwaad.

42. En net zoals de wijsheid zo'n algemeen goed is voor alle deugden dat er niet één de raad van de wijsheid, die het licht van hun aller ogen is, kan missen, zo ook is de dwaasheid zo'n algemeen kwaad voor alle zonden, dat er geen zonde te vinden is die er niet in deelt, ja niet ook voortkomt uit de dwaasheid.

43. Oordeelt de dwaas, hij zal zeggen dat het kwade goed is. Wil men hem leren hoe het werkelijk is, hij zal de kennis haten. Waarschuwt men hem voor gevaar, hij zal vertrouwen op zijn dwaasheid, zijn eigen hoofd volgen eerder dan wijze raad, begeren wat schadelijk voor hem is, verwerpen wat het beste is, hechten aan het vuigste en zich blindelings spoeden naar zijn verderf.

44. Loopt de gek schade op, hij werpt alle schuld op het ongeluk, spaart zijn dwaasheid en foetert op de fortuin, die hij evenwel blindelings volgt, macht over zijn persoon geeft, eert en aanbidt als een godin.²² Een oude dichter heeft dit goed verwoord:

Blinde Fortuna, u heeft geen goddelijke macht
Over wie wijs is van zinne,
Maar in de hemelen plaatst de zotte gedachte,
Verdwaasd, u als onze godin.

45. Maar lukt hem een of andere onderneming – naar het spreekwoord dat een gelukkige dwaas geen wijsheid nodig heeft – dan komt het, zegt hij, niet door geluk, maar door zijn oplettende wijsheid. Zo maakt hij bij tegenslag het toeval, maar bij voorspoed zijn vermeende eigen durf tot zijn God.

46. Want een echte dwaas is altijd meer bezig om wijs te lijken dan om wijs te zijn, zonder te begrijpen dat het gemakkelijker is wijs te zijn dan wijs te lijken. Want hij kent geen wijsheid, laat staan dat hij wijsheid bezit, die graag wijs wil lijken.

¹⁹ { Vgl. Rom. 2:19.

²⁰ Vgl. 1. Tim. 1:7.

²¹ Vgl. Sen. de benef. VII. 16. 6.

²² Vgl. Foxius, o.c., p. 270.

47. Nu is wijs lijken zonder wijs te zijn veinzen. Om goed te veinzen heeft men onbeschroomde slimheid nodig. Gekken beschikken daar niet over, dus kunnen zij helemaal niet wijs lijken tussen wijze mensen, die wel - zoals men zegt - door een dubbele huik kunnen zien.

48. Maar wat is dat voor een eer die de gek behaalt als gekken, zoals hij, hem voor wijs houden? Welk ander voordeel kan dat de dwaas opleveren dan dat hij dwaas geprezen wordt door andere dwazen, waardoor hij nog dwazer wordt?

49. Dit is toch niet anders dan wanneer iemand een zieke wijsmaakt dat hij gezond is, die immers, zwaar ziek als hij is, als het over hemzelf gaat anderen eerder gelooft dan zichzelf, en al meent gezond te zijn en geen dokter nodig te hebben, wat maakt dat zijn ellendige dwaasheidsziekte verergert en niet overgaat.

50. Ziedaar de vrucht van de dwaasheid: men bederft het verstand door eigen schuld, sterft in dwaasheid, loopt het goede dat men nastreeft altijd mis, heeft omwille van de sensatie van kortstondig plezier een eeuwigdurend berouw, leeft in ellende en treurnis en in plaats van onbeteugelde vrijheid is men door schadelijke neigingen te volgen dienstbaar aan veel wrede, felle en moorddadige tirannen.

51. Vraagt u welke? Ik bedoel onverzadigbare hebzucht, uitzinnige dronkenschap, dolle woede, bezoedelde kuisheid, afgunst die knaagt aan het hart en meer dergelijke zonden zo kwaad als de helse duivel zelf.

52. Zo is het met de dwazen gesteld, ieder op z'n beurt, zo zijn hun daden en zo zien de vruchten van hun dwaasheid eruit. En zij laten hun gezin en huishouden delen in hun ellendig leven.

53. Want het is onmogelijk dat iemand dingen goed zou kunnen gebruiken als hij ze niet kent en niet weet waartoe zij dienen. Dwazen kennen de aard en eigenschappen van vrouw, kind en bedienden niet, ook niet van rijkdommen, en weten dus ook niet waartoe die dienen. Het is dan net zo onmogelijk dat de dwaas al die of enkele van die zaken goed zou gebruiken, als dat iemand die nog nooit een schip of de zee heeft gezien een schip op zee goed zou kunnen besturen.

54. Is hij een hooghartige dwaas, hij beschouwt zijn vrouw niet als levensgezellin, maar als slaaf. Is hij een onkuise dwaas, dan misbruikt hij zijn vrouw ten behoeve van zijn eigen wellust en niet om kinderen te verwekken of uit behoefte. Is hij een hebzuchtige dwaas, hij laat zijn kinderen op woeste grond in het onkruid opgroeien, want hij wil graag zijn eigen land van onkruid zuiveren zodat het meer opbrengt.

55. Is hij een dronken gek, dan is hij meer bezig zijn buik met drank te overladen dan om de hongerige maag van zijn kinderen met brood te verzadigen. Is hij ook een nar die hoereert en dobbelt, hij maakt zijn beurs zo snel leeg, dat ook zijn huis weldra zonder dienstdieneren komt te zitten, doordat hij hun geen kost en loon meer kan geven.

56. Dit is eertijds door mij als volgt berijmt:

Waar meneertje Smets zeer gul verteert
En hij zijn status als wildebras vermeert,
Zodat zijn schulden hoog oplopen,
Daar wordt door juffrouw Spaarpot gespaard,
Die vast, zodat zij guldens vergaart
Om meneertje Smets' land op te kopen.

57. Het is ook onmogelijk dat een dwaas het juiste gebruik van rijkdommen zou begrijpen. Daarom begrijpt hij ook niet wat de juiste manier is om die goed te verwerven en te behouden.

58. Er zijn bepaald niet weinig dwazen die, doordat zij zo'n zin hebben om zich zat te drinken, te dobbelen, te jagen en andere nutteloze, ja schadelijke dingen te doen, zo verblind zijn dat zij in hun hart en hoofd niet bezig zijn om er, zoals het hoort, voor te zorgen dat zij een of andere eerlijk inkomen verwerven. Daardoor geraken ze in schandelijke armoede. En dat hebben ze helemaal aan zichzelf te wijten.

59. Anderen zijn zo mateloos in hun geldhonger, dat zij om maar geen winst te verzuimen hun geweten en eer niet sparen. Het mag nog zo schandelijk zijn, zij jagen het vol vuur na met valsheid, bedrog, woeker, ja sommigen zelfs met akelige diefstal of straatroof, ook al staat daar als straf radbraken op. En zo verwerven zij soms zeer grote, maar schandelijke rijkdommen.

60. Dan bedekken zij hun schandelijke daden met prachtige kleren en redden zichzelf van de galg onder dekking van de gestolen en geroofde goederen. Zij tonen de waarheid van de bekende zegswijze: 'Is het een hoer, is het een dief, wie geld heeft, die heeft men lief'. En ook: 'Het geld dat stom is, maakt recht wat krom is.'

61. Is het iemand die verblind is door hebzuchtige dwaasheid, die kan het geld dat hij al heeft bemachtigd niet gebruiken, maar enkel misbruiken. Over zo iemand heb ik eerder al het volgende gedicht geschreven:

Hebzucht betekent geld vergaren
Listig en loos, ook onrechtvaardig,
Maar in haar onmatig sparen
Toont zij zich streng, gerecht en aardig:
Want als haar bedienden geld besparen,
Acht zij hen het loon van de kost niet waardig.

62. En ook:

De hebzuchtige heeft zorgen,

Is het avond of morgen,
Geld, als was het hem meest eigen, moet hij vermeren.
Maar hij bespaart op zijn buik,
Mist het nuttige gebruik:

Hij durft dat vreemd goed niet te gaan verteren.

Maar omdat de hebzucht hierna nog ter sprake zal komen, laat ik het hierbij, om tenslotte nog kort iets te zeggen over de dwaze overheid.

63. Het is gemakkelijker enkel goed voor zichzelf te zorgen dan voor een heel huisgezin; dat is weer minder moeilijk dan het goede bestuur van de gehele burgerij. Daaruit moet volgen dat degene die het gemakkelijkste niet kan, nog veel minder het moeilijkste goed zal kunnen.

64. Het zou veel nuttiger zijn voor alle dwazen als zij zich door mensen met verstand goed lieten leiden dan zelf aan anderen slechte leiding te geven. Toch ziet men dwazen vol ambitie uitzien naar deze zorgelijke last, terwijl alle wijze mannen haar anstig ontlopen.

65. Maar de dwaas is aan deze dwaasheid ook niet onschuldig, want had hij maar in deze zaak en in andere zaken zijn verstand gebruikt. Zeker, als hij tussen de gouden penningen van zijn inkomsten valse munten zou vermoeden, hij zou minder zijn eigen oordeel, maar dat van de goudsmid vertrouwen. Als hij op zee in een storm zou geraken dan zou hij, omdat hij nooit gevaren heeft, het roer eerder aan de stuurman toevertrouwen dan aan zichzelf.

66. Waarom is dat zo? Hij weet dat niemand iets kan wat hij nooit eerder bij de hand heeft gehad. Zo weet hij dat hij nooit goudsmid of geldwisselaar of muntmeester is geweest, alsook dat hij nooit op zee is geweest. Kan de dwaas dan ook iets begrijpen van het bekleden van hoge ambten als hij nooit geregeerd heeft en dat daarom niet kan weten?

67. Kan niet iedereen gemakkelijk begrijpen dat er geen grotere kunst op aarde is dan veel mensen goed te besturen? Dat er niets gevaarlijker is dan de algemene welvaart zonder wijsheid te beheren? Toch is het de waanwijze overmoed die de dwaas zaken doet aanpakken die hij niet begrijpt.

68. Maar wat is de opbrengst van zulke overmoedige dwaasheid? Ten eerste staat die dwazen bespottung en verachting te wachten in plaats van de eer die zij zoeken en ten tweede betekent het²³ de ondergang van de stad en ook het eigen verderf. Want zij beginnen aan iets dat boven hun verstand gaat. Dan moeten zij het wel slecht doen.

69. Dit treft niet alleen het huisgezin van de dwaas in zijn huis, maar de hele burgerij binnen haar stadsmuren. Zo maakt het overheidsambt duidelijk wat in iemand steekt. Wat laat dat van de dwaas anders zien dan zijn dwaasheid? Moet dan de dwaze overheid het volk niet tot voorwerp van spot worden?

70. Dat is nog het minste kwaad. Maar zijn onwijsheid bestuurt immers het schip van staat slecht; wat kan daar anders uit voortkomen dan aller ondergang en daarmee ook de ondergang van die dwaas?

71. Moet de stad niet ten onder gaan als de wetten niet gehandhaafd, maar overtreden worden? Als men in de goede tijden geen voorraden aanlegt voor slechte tijden? Als men het eigenbelang voor laat gaat op, ja in laat gaan tegen het gemenebest?

72. Maar hoe kan iemand de wetten goed voorstaan als hij ze door zijn dwaasheid niet begrijpt? Hoe kan een onvoorzichtige dwaas met voorzichtig opereren de stad voor ongeluk behoeden? Of hoe kan een hebzuchtige geldwolf het algemeen belang najagen? Hij zoekt ernaar in alle hoeken om het in zijn eigen geldkistje terug te vinden. Over hem gaat de zegswijze:

Door God en heel het volk wordt hij terecht vervloekt

Die zijn eigenbelang meer dan de algemene welvaart zoekt.

73. Hiermee heb ik het genoeg gehad over de dwaas die, zo stom als hij is, boven zijn macht een dergelijke last op zich laadt. Wilde hij het maar in de gaten hebben en nalaten zichzelf en anderen in het verderf te storten!

Ondertussen zijn alle vrome onderdanen verplicht zo niet de raad dan ten minste toch de statuur van zulke dwaze lieden in ere te houden, want verachting moet worden vermeden en het volk moet in bedwang worden gehouden.

²³ Toegevoegd: 'betekent het'.